

Devla. A cigánynyelv a cigányok hosszú vándorlása és állandóbb letelepedése alatt szókincsben rendkívül nagy mértékben gazdagodott, de maga alig adott át valamit az európai nyelveknek. A között a kevés szó között, amely nyelvünkbe jutott át belőle, egyik legismertebb a *devla*. Igaz, hogy ez is csak tréfás átkozódásokban, illetőleg komoly használatban csak jelentésváltozásban

fordul elő, nem tekintve az adomákban és irodalmi művekben cigányok szájába adott mondásokat. Ilyenek: Verjen meg a *devla!* Rúgjon oldalba a *devla!* Rúgjon meg a *devla!* Vigyen el a *devla!* Legismertebb közöttük: Verjen meg a *devla!* Vigyen el a *devla!* Az elsőt komoly haragban nem mondja a magyar ember, mivel a *devlát* éppen olyan megvetésre méltónak tartja, mint a népet, amelynek istene. Nem is hiszi, hogy a *devlá*-nak, az »isten«-nek az ereje lesújtson valakit. Vigyen el a *devla!* azonban már komoly átok is, csakhogy itt jelentése nem »isten«, hanem »ördög«. Aminthogy a MTsz. is csak »ördög« jelentésben idézi Győr vidékéről a Nyr. V, 522 alapján, s BALLAGI ALADÁR is így ír a Vasárnapi Ujság 1877. évfolyamának 601. lapján A cigányok vallásáról c. cikkében: „Úgy gondoljuk, hogy a Devhlának, magyarul ördögnek, náluk nincs valami mélyebb mythologiai értelme: hanem ez átkozódásaikban használt szó merőben átvett fogalmat jelöl, s »vigyen el a Devhla« szóról szóra egyezik a magyar »vigyen el az ördög« átokkal“. Rúgjon oldalba a *devla!* és Rúgjon meg a *devla!* tudtommal a nép ajkán nem fordul elő, csak a cigányadomákban, amelyeknek a lényege lehet cigány, de a nyelve csak ritkán az. Cigányok szájába adva még előfordul így is: No most a *devla* áldjon meg (ÖREG HEGEDŰS LAJOS, Eredeti tréfák, adomák és mondák a cigány-életből. 1870. 122. l.). *Devla! Devla!* minek mutattad azt a valamit (A falu rossza II. felv. 14. jel.).

Kétség sem férhet hozzá, hogy a *devla*, akinek áldását kéri a cigány, akihez fohászkodik, akinek a verésétől fél, megfelel a cigány nyelvhasználatnak. Pl. Útcu *devla* 'jaj Istenem'. Likér *devla* 'tartsd meg Isten'. *Devla* di ñ alte čir la 'Te alkotád, Isten a világot' (krizbai cigánydal). Ma r-la *devla* brišindesa 'verd meg Isten jégesővel' (oláhországi cigány népdal). A keresztény hitre tért cigányok nyelvében a *Devla* = 'Isten' is, 'Jézus' is: A ma ro da d *Devla* 'Mi atyánk, Isten'. Jek si o *devla* 'egy az Isten'. Mun ro Ra ja *Devla!* 'Uram Jézusom'. Blin do *Devla* 'szelid Jézus'.

A *devla* tehát 'isten'-t jelent, s a magyar Verjen meg a *devla!* megfelel a cigány nyelvhasználatnak. Rúgjon meg a *devla!* és Rúgjon oldalba a *devla!* ismeretlen cigányaink nyelvében. Éppen így a Vigyen el a *devla!* is. Ez utóbbi egészen természetesen, mivel a *devla* csak a magyar ember nyelvén kapott 'ördög' jelentést, s így BALLAGI ALADÁR is tévedett, mikor azt hitte, hogy a *devla* magyarul 'ördög'-öt jelent. A *devlá*-ból úgy lett magyar 'ördög', mint a latin *pravus*-ból német *brav*. Az 'ördög' cigányul sohasem *devla*, hanem *beng*: Janelo beng 'tudja az ördög'. Avela tut o *beng* 'elvisz az ördög'.

Azokban a cigány nominativusban igen ritkán használja a *devla* alakot, hanem helyette inkább a *devël*-t és a *dël*-t. Ez utóbbiak azonban nem jutottak be nyelvünkbe. Nem pedig azért, mivel a *devla* (*dëvla*) sem nominativusi használatból jutott át hozzánk, hanem inkább az istenkáromlásban, átkozódásban és istenáldásban használt vocativusból. A nominativus ugyanis leggyakrabban *devël*, *dël* s csak ritkán *devla*, a vocativus pedig *dëvla*, oláh-cigány *deula*.

Ami most már a *devla*, *devël*, *dël* eredetét illeti, kétség sem férhet hozzá, hogy bázisa ugyanaz, mint a szanszkrit *dëva* ('isten'), aveszta *daëvo* ('démon'), litván *dëvas*, ólatin *deivos*, későbbi *deus*

alakoké¹. Az eredeti **deiyo* (**dejejo*) indogermán alap-alak azonban a cigánynyelvben tovább van képezve. Ez a képző a cigánynyelv szempontjából *l*, mivel a *devel* és az ebből a két magánhangzó között álló *v* eltűnése után összevonással keletkezett *dél* alakok a nominativusok, a *devla* pedig egyes vocativus és többes nominativus. Az egyes vocativusból a *devla* úgy kaphatott egyes nominativusi használatot, ahogy a latin *Jupiter* < **Dieu pater* vocativus a *Diespiter* > **Dieuspater* nominativus helyére került. Természetesen nincs kizárva az sem, hogy a többes nominativus hatolt be az egyes nominativusba. Éppen így a *beng* 'ördög' egyes vocativusa és többes nominativusa *benga*, s mármost ez az egyes vocativusi (vagy többes nominativusi) *benga* alak az oláh cigányban kiszorította a nominativusi *beng* alakot.

A cigány *-l* képző régebbi *-lo* képzőre vezetendő vissza, de **develo*, **devalo* alak sehol sem mutatható ki. Azonban éppen ilyen képzésű *čukel* 'kutya', mely a németcigányban *čukklo*. A **develo* alakból könnyen lehet *devel*, mivel a cigányban az *-o* tövű hím-neműek nagy része a végső magánhangzó elveszésével mássalhangzós tövű lett. Pl. szanszkrit *gr̥ha*, prakrit *ghara*, cigány *kher* 'ház' (miként a hind. *ghar* szintén szóvégi magánhangzó nélkül), szanszkrit *kāṣṭha*, prakrit *kāṭha*, cigány *kaš* 'fa' (hind. *kāṭh*). szanszkrit *malā*, cigány *mel* 'szenny', szanszkrit *varṣa*, cigány *berš* 'év'.

Ha mármost a *devl* stb. indogermán eredetét keressük, a felelet nem oly egyszerű, mint első pillanatra látszik. A cigány *-lo* ugyanis kétféle indogermán képző folytatása is lehet, még pedig *-to* és *-lo* képzőé. MIKLOSICH (Über die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner Europa's. 1872—1880.) a szanszkrit *daivata* és páli *devata* szavakkal egyeztetette, azaz indogermán *-to* (ill. ő még *-ta*) képzőt keresett benne. E szerint a *devl* alapjelentése 'isteni, istenség'. Ez a feltevés valószínű is (csakhogy a szanszkrit gyökérben nyújtás van). Az indogermán *t* ugyanis megmaradhatott a cigányban (*adatar* 'innen', *tāvel* 'főz'), de *d*- és *l*-ként is jelentkezik, s éppen a *-to* képző csak kevés szóban mutatható ki, ellenben annál több esetben a *-do* és *-lo*. Pl. *bešel* (törökcigány *bešen*, német cigány *bešela* 'ül') participiuma *bešto*, de *bešlo* is, *resel* 'érkezik' participiuma *resto*, szanszkrit *śasta* 'faustus', cigány *śasto* 'egészséges', számneveknél *jekhto* 'első', *trito* 'harmadik'. Azonban *živl* 'él' (oroszcigány *živēn*) participiuma magyarcigány *živdo*, orosz cigány *živdo*, sovel (törökcigány *sovēn*) 'alszik' participiuma *suttō*, *sottō* (páli *sutta*), de *sovlō* is, *avel* 'jön' participiuma *avlo* (oláh cigány *avlo* és *avelo*, görögcigány *avilo*) stb.

E példákra ugyan azt lehetne mondani, hogy végső magánhangzóját egyik sem vesztette el, azonban szanszkrit *vāta* 'szél', avesztá *vāta*, amely a *vā-* igetőből (jelen idő *vāti*, *vāyati*) származik (vö. g. ἄνεμ, litván *vójęs*, lett *vājš*, szanszkrit még *vayu*,

¹ Bár sajtóhiba folytán került oda, mégis megemlítem, hogy SZTOJKJA fordításai közt (Magyar és cigánynyelv gyökszótára 1886. 168. l.) téál o rájá *déva* és KOÓS FERENC (Cigány népdalok és népmesék gyűjt. 1903.) egyik krizbai cigánydalában Likër *deva* la raja, tehát mint a szanszkritban, *deva* alak fordul elő. E két idézet helyesírása SZTOJKKÉ és KOÓSÉ; likër-t fentebbi idézetemben likër-nak írtam.

tehát indogermán **uāi*), a cigányban reduplikációval *balval*¹, szanszkrit *śīta* = cigány *šil*, sőt szanszkrit *śata* (latin *centum*, idg. *kmto-m*) = cigány *šel*.

De ha a *devēl* indogermán *-to* képzőből származása egészen valószínű is, van egy másik lehetőség, amelyre tudtommal eddig nem mutattak rá. A cigány *-lo* képző ugyanis lehet indogermán *-lo* képző is, amely más indogermán nyelvekben főleg kicsinyítő jelentésben igen gyakori. Szanszkrit *Dēvilas*, *Devalas*, görög Παχύλος, latin *Lentulus*, *lapillus* < **lapid-lo-s*, gót *Wulfila* stb. indogermán *-lo* képzővel képzettek. A cigány *devēl* is rejthet magában kicsinyítő *-lo* képzőt, csak hogy a kicsinyítő jelentés elhomályosulásával. Az 'isten' kicsinyítő képzővel a fentebbi szanszkrit becéző neveken kívül még a litvánból is kimutatható: *dēvūlis*, sőt *dēvulāitis*, *dēvulūžēlis*. A *-lo* képző különben, ha nem is kicsinyítő jelentésben, más cigányszón is kimutatható: szanszkrit *sthūra*, *sthūla* 'erős', görög στυλος = cigány *thulo*, *tulo* 'zsiros, kövér'. A magánhangzó indogermán eredetű *l* után is elveszhet: szanszkrit *bāla* 'fark', cigány *bal* 'haj', szanszkrit *mala*, cigány *mel* 'szenny'.

Szidarovszky János.

¹ A cigányban nőnemű is lett, de nem a magyar cigányban.